

М. І. Макаренко, Т. Г. Савченко

M. I. Makarenko, T. G. Savchenko

**ТРАНСФЕРТНЕ
ЦІНОУТВОРЕННЯ:
КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ
ТА ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ
БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ**

**TRANSFER PRICING:
CONCEPTUAL GROUNDS
AND ITS MEANING
FOR BANKING
INSTITUTIONS**

У статті досліджуються концептуальні засади трансфертного ціноутворення. Визначено передумови розвитку, проблеми законодавчого регулювання та уточнено сутність трансфертної ціни. Досліджено теоретичні аспекти запровадження трансфертного ціноутворення у банківських установах України.

The article considers the conceptual grounds of the transfer pricing. The development preconditions and the legislative regulation issues are defined; the essence of the transfer price is specified. The theoretical aspects of the transfer pricing implementation in the Ukrainian banking institutions are investigated.

Лит. 15.

Постановка проблеми. Останнім часом у вітчизняній науково-практичній літературі спостерігається підвищений інтерес до проблеми трансфертного (внутрішнього) ціноутворення. Зазначена тенденція обумовлюється впливом двох чинників. По-перше, великі вітчизняні організації із децентралізованою структурою почали активно використовувати дану методіку для підвищення ефективності своєї діяльності. По-друге, експансія міжнародного капіталу у формі транснаціональних корпорацій і банків привносить нові методи управління потоками інформаційних, фінансових і матеріальних ресурсів на основі трансфертного ціноутворення. Тому постає нагальна проблема системного теоретичного осмислення сутності, форм і методів внутрішнього ціноутворення для формування концептуальної основи подальших досліджень.

Аналіз останніх публікацій та досліджень. Американські та європейські науковці зосереджуються на практичних проблемах застосування трансфертного ціноутворення в децентралізованих транснаціональних корпораціях (decentralized multinational firm) [14], тоді як у російській [5; 9; 10] та у вітчизняній [11] науковій літературі не з'ясованими залишаються чимало теоретичних питань щодо природи, способів формування і використання даного типу цін.

Метою статті є всебічне теоретичне дослідження феномену трансфертного ціноутворення. У процесі дослідження проблеми будуть розкриті такі питання:

- історико-економічні передумови виникнення і розвитку внутрішніх цін;
- законодавче регулювання трансфертних цін;
- уточнення сутності трансфертної ціни;
- теоретичні аспекти обґрунтування трансфертного ціноутворення у банківських установах.

Виклад основного матеріалу. *Історико-економічні передумови виникнення і розвитку внутріфірмових цін.* Трансфертні ціни почали використовуватись за децентралізації управління в промислових фірмах США та Західної Європи в 20–30-ті рр. ХХ ст. [8, 683]. Однією з перших запровадила даний тип цін американська автомобільна компанія «Дженерал моторс». Удосконаленням форм консолідації капіталу, розвиток корпоративного законодавства та телекомунікаційних технологій сприяли створенню транснаціональних корпорацій та, як наслідок, розвитку внутрігосподарського ціноутворення на продукцію, яка рухається між підрозділами підприємства. Приблизна кількість фірм, які застосовували трансфертне ціноутворення у кінці 70-х на початку 80-х рр. ХХ ст. у США склала близько 1,5 тис., а у Великій Британії – більше 300 [10]. У японських корпораціях трансфертні ціни менш поширені через значну централізацію управління.

У пострадянських країнах категорія «трансфертна ціна» (transfer price) поширилась у 90-х рр. ХХ ст., але певні форми внутрішніх цін існували в умовах планової економіки. Проблематика внутріфірмового ціноутворення в СРСР тісно корелює із розвитком госпрозрахункових відносин у цілому та внутрішнього господарського розрахунку зокрема. Господарський розрахунок за радянських часів був певним компромісом між адміністративно-командними та ринковими методами управління підприємством (адміністративно-командні методи ґрунтувались на встановленні підприємству планових показників, ринкові – на показниках економічної ефективності діяльності підприємства).

Повнота та інтенсивність використання госпрозрахункових методів управління залежала від суспільно-політичної ситуації у Радянському Союзі. У науковій літературі [11, 206; 12, 51] не раз підкреслювалось, що за часів Нової економічної політики була спроба запровадити в економічній системі СРСР елементи ринкових відносин. За часів непу приймається ряд прогресивних законодавчих актів, зокрема декрет «Про державні промислові підприємства (трести), які діють на засадах комерційного розрахунку» датований 1923 роком [1]. У пункті 1 цього документа говориться, що державними трестами визнаються державні промислові підприємства, яким держава надає самостійність у виконанні своїх операцій та які діють на основі комерційного розрахунку з метою отримання прибутку. Кожний трест виступає єдиним підприємством, до складу якого входять виробничі підрозділи: фабрики, заводи, промисли, відділи, магазини. Пункт 48 визначає, що продукція трестів реалізується за цінами, які визначаються за договором з покупцем. Отже, створювались передумови для застосування елементів внутрішнього ціноутворення в тодішніх трестах.

Прихід до керівництва країною Й. В. Сталіна та соціально-економічні наслідки Другої світової війни призвели до жорсткої централізації економіки СРСР майже на чотири десятиліття. Госпрозрахунок та внутрішнє ціноутворення як методи, засновані на частковій економічній свободі підприємств, не могли використовуватися в умовах жорсткої централізації економічних відносин.

Деякої лібералізації економіка країни зазнала у середині 60-х років з економічними реформами, які ґрунтувались на частковому впровадженні принципів госпрозрахунку. Процес лібералізації механізму ціноутворення був

фрагментарним та уповільненим [7, 45]. Перший крок у підвищенні гнучкості ціноутворення був зроблений у 1962 р. із введенням тимчасових оптових та роздрібних цін на нові товари підвищеної якості, і лише у 1980 р. окремим підприємствам дозволили встановлювати договірні роздрібні ціни на певні групи товарів.

З середини 80-х рр. ХХ ст. в економіку активно запроваджуються принципи так званого «повного госпрозрахунку», які передбачали подальший розвиток госпрозрахункових відносин у напрямках переведення підприємств на самокупність та самофінансування, а також становлення внутрішнього господарського розрахунку. Наприкінці 80-х рр. переосмислення багатьох питань суспільно-економічного життя СРСР відкривало широкі можливості для удосконалення економічного механізму підприємств, у тому числі для широкого використання внутрішнього ціноутворення як елемента внутрішнього господарського розрахунку.

Детальний аналіз розвитку фінансово-економічного механізму промислового об'єднання в 60-ті – 80-ті рр. наведено у монографії В. П. Москаленка, за участю якого відбувався економічний експеримент на Сумському машинобудівному об'єднанні ім. М. В. Фрунзе [11, 76–266]. За умовами експерименту внутрішнє ціноутворення приймалось одним із методів побудови ефективного економічного механізму промислового об'єднання в умовах ринкової економіки [11, 301–309]. Втім за часів СРСР внутрігосподарський розрахунок із застосуванням внутрішніх цін так і не набув поширення, але їхній певний аналог – «розрахункові ціни» використовувались у сільськогосподарських об'єднаннях. Їхнє формування регламентував нормативний документ «Вказівка про принципи розробки розрахункових цін», який був затверджений Міністерством сільського господарства та Державним комітетом цін СРСР у 1977 році [13, 38].

Законодавче регулювання трансфертних цін. В українському законодавстві категорія «трансфертна ціна» та похідна від неї – «трансфертне ціноутворення» у значенні внутріфірмового ціноутворення використані лише у декількох нормативно-правових документах. Два з них стосуються регулювання відносин між Державною податковою адміністрацією України та Міністерствами фінансів Словацької Республіки і Бельгії в галузі обміну даними і податкових перевірок. Обидва документи використовують термін «трансфертне ціноутворення» у контексті визначення фірм, які повинні бути об'єктами взаємних одночасних перевірок для попередження податкових ухилень. У розпорядженні Кабінету Міністрів України від 18 липня 2005 р. №271-р «Про заходи щодо недопущення мінімізації податкових зобов'язань, вивезення капіталів за кордон, а також відмивання коштів через офшорні зони» трансфертне ціноутворення визначається як таке, що сприяє відмиванню грошей через офшорні зони і потребує обмеження через внесення поправок до законів «Про податок на додану вартість» та «Про оподаткування прибутку підприємств».

Проблема законодавчого врегулювання трансфертного ціноутворення є особливо актуальною в аспекті правильного визначення величини валових доходів і витрат підрозділів транснаціональних корпорацій та, як наслідок, розрахунку прибутку. Об'єктивне значення прибутку підрозділу транснаціональ-

ної корпорації (ТНК) дає змогу отримувати справедливу суму податкових відрахувань. У вітчизняному законодавстві відсутні спеціальні нормативно-правові акти з питань регулювання трансфертного ціноутворення, але у законі «Про оподаткування прибутку підприємств» [3] закладено опосередкований механізм регулювання внутрішніх цін багатofіліального підприємства. У статті 7 визначаються особливості оподаткування операцій з пов'язаними особами, а згідно зі статтею 1 даного закону такими особами можуть виступати підрозділи транснаціональної корпорації. Валові доходи та витрати пов'язаних осіб регулюються на основі порівняння цін зі «звичайною ціною», яка дорівнює ринковій ціні. Таким чином, робиться спроба упередити перерахування прибутку ТНК з України за кордон, використовуючи механізм знижок на продукцію внутріфірмового обороту.

До кінця 70-х рр. ХХ ст. країни з розвинутою ринковою економікою контролювали трансфертне ціноутворення на національному рівні. У Великій Британії відповідний нормативно-правовий акт був прийнятий наприкінці 50-х рр. ХХ ст. У ФРН деякі внутрішні проблеми концернів щодо визначення трансфертних цін було врегульовано в 1965 р. законом про акціонерні товариства.

Глобалізація економіки зумовила необхідність врегулювання трансфертного ціноутворення в аспекті оподаткування ТНК на міжнародному рівні. Організацією економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) в 70-ті рр. було розроблено принципи запобігання подвійному оподаткуванню при використанні в міжнародній торгівлі трансфертних цін [5]. У 1979 р. комітет ОЕСР з питань оподаткування з метою встановлення рівня трансфертних цін та їх перерахунку у ринкові в інтересах податкових органів видав документ під назвою «Трансфертне ціноутворення та багатонаціональні підприємства», а у 1994 р. цим Комітетом були видані «Рекомендації з трансфертних цін для ТНК та їх оподаткування». Вони переглядались у 1996 та 1997 рр. із врахуванням глобалізації діяльності ТНК.

Для оновлених рекомендацій ОЕСР характерні гнучкість застосування та помірність вимог до документації, толерантний характер відносин між податковими органами та ТНК. Дані рекомендації мають рекомендаційний характер [5]. Відповідно до зазначеного вище нормативного документа, податкові органи країни мають право вимагати надання документації, яка розкриває особливості методики розрахунку трансфертних цін міжнародними корпораціями. Передбачається також встановлення обсягу та ступеня деталізації документів, яких вимагають податкові органи. Податкові органи можуть здійснювати аудиторські перевірки ТНК та визначати справедливість встановленого рівня трансфертних цін, приймаючи за основу їхні ринкові аналоги. ОЕСР рекомендує встановлювати санкції за порушення порядку розрахунку трансфертних цін у межах кримінального та господарського законодавства окремих країн.

Більшість цих рекомендацій було враховано у законодавстві країн Західної Європи і США. Наприклад, законодавство Великої Британії у галузі регулювання трансфертних цін було адаптоване у 1999 р. із прийняттям нових «Правил трансфертного ціноутворення» [15]. Основною відмінністю нової ре-

дакції правил трансфертного ціноутворення є розширення сфери їх застосування: діяльність близько 40% акціонерних товариств регулюються новими правилами. Прийнятий документ повністю відповідає рекомендаціям ОЕСР і містить чіткі механізми застосування санкцій за їх порушення.

Найбільше розслідувань по трансфертних цінах проводилось у США, Канаді та Великій Британії [10]. Наприклад, компанією «Ніссан» у 1993 р. було виплачено Податковому управлінню США 17 млрд. ен за те, що, використовуючи трансфертні ціни, вона переводила частину своїх доходів із США в Японію, уникаючи таким чином сплати американських податків. Інша ТНК — компанія «Кока-Кола», сплатила значні штрафи за порушення податкового законодавства у 1994 році. У цьому ж році податковими органами США за неправильне використання трансфертних цін були застосовані санкції до 392 ТНК і донараховано в бюджет 3,5 млрд. дол. США. Об'єктами аудиторських перевірок податкових органів США у 1996 р. стали 56% американських та 50% британських корпорацій [5].

Уточнення сутності трансфертної ціни. У російській [4, 1180] та українській [8, 683] довідково-енциклопедичній літературі економічного спрямування категорія «трансфертна (внутріфінансова) ціна» визначається як ціна, яка використовується в розрахунках між структурними підрозділами фірми (корпорації). Згадані дефініції підкреслюють тотожність і взаємообумовленість категорій «трансфертна ціна» та «внутріфінансова ціна». Поняття трансфертної ціни почало використовуватись у США та країнах Західної Європи у 20–30-ті рр. ХХ ст., у пострадянських країнах — з середини 90-х рр. ХХ століття. На позначення трансфертного ціноутворення у країнах СНД часто вживається категорія «внутріфінансова ціна» або «внутрішня ціна підприємства», що обумовлено традиційним сприйняттям внутрішньої ціни підприємства як елемента внутрігосподарського розрахунку.

Використання зазначених категорій у науковій літературі має свої особливості. Категорія «внутріфінансова ціна» використовується для позначення процесу внутрішнього ціноутворення у нефінансових корпораціях, коли внутрішня ціна встановлюється на об'єкти, які не є фінансовими ресурсами, і виражається у певній кількості грошових одиниць. Тоді, як категорія «трансфертна ціна» за змістом дещо ширша і використовується для визначення ціни матеріальних і фінансових активів, які беруть участь у внутріфінансовому обороті. Наведені відмінності не є нормативними і ґрунтуються на практичному застосуванні даних термінів.

У закордонній літературі для позначення трансфертних цін в основному використовується категорія «transfer price» та інколи її аналоги «transfer costs» та «fund transfer price». У перекладі 4-го англійського видання «Фінансово-інвестиційного словника» [6, 537] дається визначення ідентичне наведеним вище, але наголошується на можливості застосування даного типу цін лише за умови виділення центрів прибутку організації (profit center).

Термін «трансферт» у складі досліджуваної категорії має множинний спектр значень [4; 6; 8;]. Найчастіше його використовують для характеристики безоплатного руху грошових коштів між суб'єктами економічних відносин: у бюджетному процесі поняття «трансферт» означає передачу коштів між інс-

титуціями сектора державного управління на безповоротній та безоплатній основі; у складанні платіжного балансу країни – безоплатне надання економічних цінностей (товарів, послуг або фінансових активів); у банківській справі – переказ грошових коштів без зміни їх власника тощо. У кожному із наведених вище прикладів чітко прослідковується основна риса трансфертів – їх безоплатність. Отже, термін «трансфертне ціноутворення» виражає ідею встановлення умовної ціни на традиційно безоплатний рух активів.

Для збереження функціонального та смислового навантаження на економічну категорію «трансфертна ціна» слід обмежити її застосування на позначенні ціноутворення у межах однієї юридичної особи. Даного обмеження доцільно дотримуватись у довідковій економічній літературі та в нормативних документах.

Теоретичні аспекти запровадження трансфертного ціноутворення у банківських установах. Екстраполюючи зазначений методологічний підхід до трансфертного ціноутворення на банківські установи, необхідно звернути увагу на деякі особливості використання даного типу цін у грошово-кредитних закладах.

По-перше, питання законодавчого врегулювання трансфертного ціноутворення у банківських установах є особливо актуальним, зважаючи на активне входження міжнародного капіталу у національну банківську систему та ймовірність прийняття парламентом поправок до Закону України «Про банки та банківську діяльність» [2] щодо лібералізації умов відкриття закордонним банкам філій в Україні.

По-друге, для позначення процесу ціноутворення у середині банківської установи більш доцільно вживати категорію «трансфертна ціна», у той час як її аналог «внутріфірмова ціна» повинен використовуватись для позначення ціноутворення у середині компаній нефінансового сектора економіки.

По-третє, слід обмежити застосування категорії «трансфертна ціна» характеристикою ціноутворення в межах однієї юридичної особи. Тому трансфертне ціноутворення може стосуватися цін усередині банківської корпорації, яка набуває статусу окремої юридичної особи. Проте, банківська холдингова група та фінансова холдингова група є об'єднаннями материнської компанії та її дочірніх структур, які не втрачають статусу окремих юридичних осіб, і до них зазначене поняття не застосовується.

Основними передумовами використання трансфертного ціноутворення у вітчизняних банківських установах є:

- активне входження на національний ринок міжнародних банківських установ;
- укрупнення національних банківських інститутів через активізацію процесів злиття та поглинання;
- побудова децентралізованої структури управління банківською установою;
- розробка та впровадження ефективної системи управлінського обліку.

Методичні особливості використання системи трансфертного ціноутворення залежать від ступеня централізації управління фінансовими ресурсами банку, функцій казначейства, моделі кореспондентських рахунків банку у системі електронних платежів та розвиненості мережі філій та відділень.

Система трансфертного ціноутворення у банках повинна ґрунтуватись на розподілі ресурсів за строковістю та визначенні рівня трансфертних цін з урахуванням як ринкових індикаторів, так і внутрішньої собівартості ресурсів. Даний підхід дозволяє уникнути недоліків, пов'язаних із обранням універсальним орієнтиром вітчизняного міжбанківського ринку кредитних ресурсів.

Висновки. Інтенсифікація науково-технічного прогресу на початку ХХ ст. та, як наслідок, розвиток нових форм укрупнення промислового капіталу призвели до виникнення трансфертних цін. Глобалізація світової економіки та становлення нової форми укрупнення капіталу – транснаціональних корпорацій, спричинили їхнє активне поширення.

Вітчизняне законодавство містить опосередкований механізм регулювання трансфертних цін на базі норм закону «Про оподаткування прибутку підприємств». Посилення присутності міжнародного капіталу у вітчизняній економіці, зокрема транснаціоналізація банківської системи, визначає необхідність розробки та прийняття спеціальних нормативно-правових актів щодо регулювання трансфертного ціноутворення для створення ефективного механізму оподаткування ТНК. Адаптація вітчизняного законодавства повинна проходити з урахуванням світового досвіду, зокрема, рекомендацій Організації економічного співробітництва і розвитку.

З точки зору етимології, термін «трансфертне ціноутворення» виражає ідею встановлення умовної ціни на традиційно безоплатний рух грошових коштів. Категорії «трансфертна ціна» та «внутріфірмова ціна», за своєю економічною сутністю, є тотожними поняттями, деякі відмінності ґрунтуються лише на практичному застосуванні даних термінів у вітчизняній науковій літературі.

Передумови та методологічні особливості застосування трансфертних цін у банківських установах продиктовані природою фінансово-кредитних інститутів та специфікою транснаціоналізації банківського сектора. Використання трансфертних цін у розгалуженому банку дозволить вирішити низку важливих завдань: від справедливої фінансової оцінки його підрозділів до відстеження ефективності всього спектра банківських продуктів. За умови комплексного впровадження, трансфертне ціноутворення може бути універсальним інструментом побудови ефективної системи внутрішнього фінансового менеджменту банківської установи.

Нерозривність технологічних процесів у деяких галузях промисловості та мінімізація витрат через використання позитивного ефекту масштабу створюють передумови для укрупнення капіталу. Глобалізація виступає каталізатором даного процесу і спричиняє інтенсифікацію розвитку транснаціональних корпорацій. Тому проблематика трансфертного ціноутворення залишатиметься актуальною й надалі.

1. О государственных промышленных предприятиях, действующих на началах коммерческого расчета (трестах): Декрет Всероссийского центрального исполнительного комитета Совета Народных Комиссаров РСФСР от 10 апреля 1923 года // zaki.ru.

2. Про банки та банківську діяльність: Закон України від 7 грудня 2000 року // zakon.rada.gov.ua.

3. Про оподаткування прибутку підприємств: Закон України від 28 грудня 1994 року // zakon.rada.gov.ua.

4. Большой экономический словарь. – 4-е изд. / Под ред. А. Н. Адрильяна. – М.: Институт новой экономики, 1999.
5. Вафина Н. Х. Трансфертное ценообразование: зарубежный опыт // Финансы и кредит.– 2003.– №9.– С. 30–36.
6. Доун Д., Гудман Д. Э. Финансово-инвестиционный словарь. – 4-е англ. изд. / Пер. с англ. – М.: Инфра-М, 1997.
7. Евдокимова Т. Г., Ковалевский Д. Ф. Ценообразование на товары народного потребления. – М.: Финансы и статистика, 1987.
8. Економічна енциклопедія: В 3-х т. – К.: Академія, 2002. – Т. 3.
9. Еситов В. Е. Цены и ценообразование: Учебник. – 3-е изд. испр. и доп. – СПб.: Питер, 1999.
10. Крылов В. М. Трансфертные цены: основные функции и проблемы // Финансы и кредит.– 2002.– №7. – С. 20–24.
11. Москаленко В. П. Экономические новации: поиск и внедрение. – Сумы: Довкілля, 2004.
12. Оптовая цена в хозяйственном расчете предприятий / Под ред. А. И. Авраменко. – Минск: Наука и техника, 1987.
13. Протас И. К., Руденко Л. А. Проблемы хозрасчетных взаимосвязей внутри агропромышленных объединений // Хозрасчет, финансы и кредит: Респ. межведомств. научн. сб. – Киев-Одесса: Высшая школа, 1986. – С. 35–41.
14. Laixun Zhao Decentralization and Transfer Pricing Under Oligopoly // Southern Economic Journal.– 2000.– №67(2). – P. 414–426.
15. The new United Kingdom Transfer Pricing Rules // The International tax journal.– 1999. – P. 58–69.

Стаття надійшла до редакції 28.02.2006.

КНИЖКОВИЙ СВІТ

СУЧАСНА ЕКОНОМІЧНА ТА ЮРИДИЧНА ОСВІТА
ПРЕСТИЖНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ

Україна, 01011, м. Київ, вул. Панаса Мирного, 26
E-mail: book@nam.kiev.ua
тел./факс 288-94-98, 280-80-56

Структурна трансформація національної економіки (теоретико-методологічний аспект): Наукова монографія. – К.: Світ Знать, 2002. – 528 с. Ціна без доставки – 25 грн.

Автор: С. А. Єрохін

Монографія присвячена актуальній проблемі світової та вітчизняної економічної науки. Викладені теоретико-методологічні питання структурної трансформації національної економіки. Розкрито загальний сценарій структурної трансформації економік розвинутих країн світу. Проаналізовані сучасні наукові парадигми суспільного розвитку, що базуються на немарксистській та нематеріалістичній світоглядній основі. Доведено, що понятійний апарат, так званого формаційного підходу не спрацьовує при вивченні трансформаційних реалій сучасної світової та української економік. Обґрунтовано шляхи переходу

економічної системи України на більш високий цивілізаційний рівень за рахунок докорінної модернізації основних інституціональних, управлінських, технологічних та виробничих структур.